Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://dare.uva.nl/document/100038

File ID 100038
Filename Inleiding

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):
Type Dissertation
Title De sleutel tot succes. Over hulp, keuzes en kansen in de schoolloopbanen van Turkse en Marokkaanse jongeren van de tweede generatie
Author M. Crul
Faculty Faculty of Social and Behavioural Sciences
Year 2000
Pages 189
ISBN 9055891592

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://dare.uva.nl/record/97709

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other then for strictly personal, individual use.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)

Inleiding

Kariem: 'Marokkaan ja, maar gewoon tweede generatie hoor. Bijna heel mijn leven Nederlands gesproken. Mijn zus is nu bijna arts. Ze is slimmer dan ik. Nee hè, 't is niet om mij dat u zo kijkt. U bent een beschaafd mens, dat zie je zo, geen domme vooroordelen en racisme...'
(Fragment uit het toneelstuk 'Angst en ellende in het rijk van Kok')

Migranten en beeldvorming zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dat geldt ook voor de tweede generatie. Guus Vleugel en Ton Vorstenbosch, de schrijvers van het toneelstuk, roepen met dit fragment beelden op van integratie, succes en racisme. Het is een beeld dat tegenover dat van criminele migrantenjongeren wordt gezet, onhandelbaar op school en een overlast voor de buurt. De cabaretier Najib Amhali gebruikt het laatste beeld als hij opkomt en zichzelf introduceert voor het voornamelijk Nederlandse publiek. 'Als Marokkaan kom ik graag bij de mensen thuis... Ik hoop voor U dat nu niet één van mijn "brothers" bij U thuis is... Want dan heeft U een probleem!' De cabaretier blijft rustig wachten op het halfduistere podium, terwijl de zaal nog niet zo goed weet hoe te reageren. Amhali is op het podium afwisselend het platvloerse Marokkaanse straatschoffie en de gevoelige verteller die op een indringende manier de relatie met zijn vader blootlegt. Hij vertegenwoordigt de tweede generatie op z'n best omdat hij alle standpunten vertolkt. Die van zijn ouders die eigenlijk altijd in gedachte in hun geboorteland zijn gebleven, van de jongens die niet willen deugen en van de jongen die zijn eigen milieu is ontgroeid. Barend en Van Dorp brengen in hun talkshow die verwarrende beelden op een provocerende manier bij elkaar als zij aan de succesvolle, Marokkaanse tweede-generatie schrijver Abdelkader Benali vragen: 'Waarom ben jij eigenlijk niet crimineel geworden?'

De tweede generatie. Dat begrip wordt gemakkelijk gebruikt, maar wie bedoelen we er eigenlijk mee?' In het dagelijks spraakgebruik betekent het zoveel als: alle kinderen van de eerste generatie migranten. Dat kunnen jongeren zijn die vanwege gezinshereniging op iets oudere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, maar ook degenen die hier zijn geboren. In de wetenschap wordt meestal een onderscheid gemaakt naar jongeren van de tussengeneratie – die ná het begin van de lagere school naar Nederland zijn gekomen – en de tweede generatie – iedereen die zijn of haar gehele schooltijd in dit land heeft doorgebracht. De laatste, onderwijssociologische definitie dient als uitgangspunt voor deze studie.

Vijf jaar geleden, bij het begin van mijn onderzoek, was de tweede generatie nog niet zo omvangrijk. De aandacht was destijds vooral gericht op de problemen van de tussengeneratie. Die situatie is inmiddels veranderd. In de categorie migrantenjongeren behoort de tweede generatie nu tot de grootste groep in het basisonderwijs. De oudsten onder hen ronden op dit moment hun studie af en betreden de arbeidsmarkt. De toekomst van migrantenjongeren zal in belangrijke mate afhangen van wat zij in het onderwijs hebben gepresteerd.

Wat ik constateer, is dat de verwachtingen over de tweede generatie hooggespannen zijn. Aan de ene kant ziet de overheid reikhalzend uit naar een breuk met de problematische schoolcarrières van de tussengeneratie. Aan de andere kant zijn er de ouders van de jongeren in kwestie, die in hun jongere kinderen hun hoop op een betere toekomst projecteren; zij moeten de droom van hun ouders verwezenlijken om hogerop te komen. Het liefst moeten zij het maken als advocaat of dokter, beroepen met maatschappelijke status.

In hoeverre voldoen tweede-generatie jongeren aan deze verwachtingen? Zijn zij succesvol en hoe zijn diegenen die succesvol zijn dat geworden? Deze vragen zullen hier worden beantwoord. Maar ik zal ook kijken naar de middencategorie en diegenen die op de onderste tree van de onderwijsladder zijn blijven hangen. Het onderscheid tussen de groepen maakt het mogelijk verschillende succes- en faalfactoren voor hun schoolloopbanen te bepalen. Ik zal mij in mijn studie niet bezighouden met de capaciteiten en aanleg van individuele jongeren. Die factoren zijn uiteraard van invloed op succes en falen, maar ze vragen om een ander soort onderzoek. Mij gaat het erom aan het licht te brengen welke invloed personen en specifieke omstandigheden uitoefenen op de prestaties van de tweede generatie.

Hiervoor maak ik zowel gebruik van surveymateriaal als van materiaal uit eigen, kwalitatief onderzoek. De kern van de onderzoeksopzet is de reconstructie van de schoolloopbanen van de jongeren uit het kwalitatieve onderzoek. Die loopbanen vormen in samenhang verschillende schoolroutes. De belangrijkste selectiemomenten in het onderwijs ontstaan op de momenten waarop de routes uiteenlopen. Het zijn net zoals bij spoorlijnen wissels die de richting van het verdere verloop van de schoolloopbaan bepalen. De gang van zaken die de selectie voorafgaand aan de wissels bepaalt, staat centraal in de interviews met de jongeren. Het beeld dat uit dit etnografische materiaal naar voren komt, wordt aangevuld met surveygegevens over de tweede generatie. Daardoor wordt het mogelijk aan te geven welke schoolroutes groepen binnen de tweede generatie volgen, op welke momenten de selectie in het onderwijs bij hen plaatsvond en hoe die plaats heeft gevonden.

In deze studie besteed ik in het bijzonder aandacht aan succesvolle Turkse en Marokkaanse jongeren. Tot nu toe is over het falen van migranten(jongeren) veel meer geschreven dan over hun succes en zijn de achterstanden van Turken en Marokkanen altijd weer terugkerende thema's in het minderhedenonderzoek. Op zich is dat niet verwonderlijk, omdat de overgrote meerderheid van de Turkse en Marokkaanse jongeren lange tijd ver is achtergebleven bij autochtone jongeren. Zij die succes hadden, werden gezien als de spreekwoordelijke uitzondering op de regel. Wie tegenwoordig met een open blik rondkijkt op universiteiten en hogescholen, stuit niettemin op een

veranderde werkelijkheid. Naarmate mijn eigen onderzoek vorderde, traden succesvolle leden van de tweede generatie ook maatschappelijk steeds meer voor het voetlicht. Zo kregen de debuten van Marokkaanse schrijvers veel aandacht. Abdelkader Benali won de prestigieuze Librisprijs en met Hafid Bouazza had de Nederlandse literaire pers het zichtbaar moeilijk, omdat hij met zijn 'tweede taal' jongleerde op een wijze die zelfs andere Nederlandse debutanten zelden is gegeven. Het beeld van de Marokkaan met een taalachterstand viel slecht te rijmen met de literaire capriolen van dit opzichtige talent. De dichter/schrijver Remco Campert noemde de Marokkaanse Moustafa Stitou de grootste ontdekking van de jonge lichting dichters. Maar behalve schrijvers zijn er bijvoorbeeld Turkse en Marokkaanse politici, modeontwerpers en journalisten van de tweede generatie die zich met succes manifesteren.

Van de groep jongeren die ik volgde, onderscheiden diverse studenten zich buiten hun studie om eveneens. Zoals de twee Turkse studenten die in 1999 werden gekozen als statenlid voor Noord-Holland. Of een Marokkaanse HBO-student die zowel het doel van een Haarlemse voetbalclub als dat van het Marokkaanse nationale elftal verdedigde. Ook bleken veel jongeren actief binnen studentenverenigingen, toch de kweekvijvers voor de toekomstige politieke en maatschappelijke elite. In 1997 woonde ik, samen met een actieve studente, tevens mijn Marokkaanse tolk bij de interviews met ouders, een symposium bij van de Marokkaanse studentenvereniging Eurabia op de Erasmus Universiteit in Rotterdam. We kwamen terecht in een zaal die bomvol zat. De heen en weer lopende Marokkaanse studenten begroetten elkaar in het Marokkaans, om vervolgens over te gaan in het Nederlands met een onvervalst Rotterdams of Amsterdams accent. Voor een keer vormden de driehonderd aanwezige Marokkaanse studenten een meerderheid tussen de overige studenten. Zij namen bezit van de zaal en vulden die met hun eigen sfeer. Met veel enthousiasme en niet gehinderd door een gebrek aan ervaring in het organiseren en leiden van zo'n bijeenkomst, discussieerden zij over de achterstandspositie van Marokkanen en Turken in het onderwijs.

De succesvolle jongeren hebben binnen één generatie een enorme sprong vooruit gemaakt. Hoe valt dit succes te verklaren? Ook het merendeel van deze jongeren komt namelijk uit gezinnen die onderwijssociologisch gezien nauwelijks of geen kans maken om het ver te schoppen in het onderwijs. De vaders hebben doorgaans alleen de lagere school doorlopen en de meeste moeders zijn analfabeet. In sociaal-economisch opzicht behoort deze categorie migrantengezinnen tot de onderste klasse. Extra hindernissen, vanwege hun status als nieuwkomers, zijn de taalproblemen van de ouders en de culturele verschillen tussen het land van herkomst en de nieuwe samenleving. Onze inzichten over de reproductie van maatschappelijke posities sporen weinig met de snelle stijging op de maatschappelijke ladder van een deel van de tweede generatie migranten. Hier dringt zich een vergelijking op met de eerste arbeiderskinderen die in het naoorlogse Nederland de mogelijkheid kregen om door te studeren. In veel families ligt die nabije periode nog opgeslagen in de collectieve herinnering. Wanneer we de hedendaagse veranderingsprocessen in migrantengroepen willen begrijpen, kan een vergelijking met bepaalde aspecten van de eigen familiegeschiedenis veelzeggend zijn. Dat geldt zeker voor het thema van de sociale mobiliteit. De Hongaarse socioloog Andorka liet zijn eerstejaarsstudenten dit thema eens beschrijven aan de hand van hun eigen familie, te beginnen bij hun grootouders. De documentatie leverde niet

alleen prachtige verhalen op, maar ook waardevol materiaal voor een wetenschappelijke analyse (Andorka 1997).

Zijn experiment inspireerde mij om mijn eigen familie eens met die ogen te bekijken. Voor de overzichtelijkheid beperk ik me hier tot mijn vader. Mijn vader komt uit een groot katholiek arbeidersgezin. Op een foto van zijn familie staan acht van de tien kinderen keurig in het gelid, iedere volgende een kop kleiner, opgesteld op de kleine binnenplaats achter het ouderlijk huis in Breda. Een ijzeren vuilnisbak markeert het einde van de rij. Het oudste kind op de foto is zestien, het jongste een jaar of drie. De oudste kijkt serieus, terwijl de jongste ondeugend naar de fotograaf blikt. Het achterliggende huis is duidelijk te klein voor al die kinderen. Mijn grootvader werkte als ongeschoolde arbeider bij de post, dat wil zeggen, hij gooide de postzakken uit de trein. Zijn ouders kwamen van het platteland en hij had alleen de lagere school doorlopen. Mijn vader, een van de middelste kinderen, mocht naar de MULO en leerde vervolgens door op de kweekschool. Leraar was in die tijd een beroep dat binnen de stijgingsmogelijkheden lag van mensen uit de arbeidersklasse. Bij zijn pensionering was mijn vader directeur van een school voor volwassenonderwijs of tweedekans onderwijs. Hoe was hij erin geslaagd zo ver te komen? Op het milieu van mijn vader waren immers bijna alle clichés van toepassing die ook zijn terug te vinden in studies naar Turkse en Marokkaanse jongeren. Zijn ouders waren niet alleen ongeschoold, maar hadden ook geen enkele ervaring met onderwijs. Voor veel mensen was het grote gezin waaruit hij kwam het levende bewijs van de achtergebleven ontwikkeling in het katholieke Zuiden. Tegen dat beeld moest mijn vader opboksen toen hij de grote rivieren overstak, om zich te vestigen in de Randstad.

Over niet-succesvolle jongeren is als gezegd al zeer veel gepubliceerd. Ik hoef hen hier dan ook niet zo nadrukkelijk te introduceren. In veel studies over niet-succesvolle jongeren draait het om een vergelijking tussen migranten en autochtonen. Het verschil in sociaal-economische positie van de ouders blijkt dan vaak de belangrijkste verklarende factor voor de geconstateerde verschillen. Wanneer de nadruk ligt op de interne vergelijking, zoals in deze studie, wordt die factor minder relevant, omdat vrijwel alle ouders in dezelfde positie verkeren. In die situatie dient te worden gezocht naar andere factoren om de verschillen te verklaren tussen succesvolle jongeren, de middengroep en degenen die onderaan eindigen. Wat bepaalt uiteindelijk of de jongeren succesvol zijn of niet? Die vraag brengt ons als vanzelf bij de diversiteit binnen de tweede generatie.

De opbouw van het boek volgt de verschillende fasen in de formulering van mijn probleemstelling. In het eerste hoofdstuk breng ik de onderwijspositie van de tweede generatie Turken en Marokkanen in kaart. Dat gebeurt aan de hand van verschillende empirisch te toetsen indicatoren, zoals: leeftijdsachterstand op de basisschool, huidige schoolniveau, afgesloten schoolniveau en schooluitval. Daarbij kijk ik ook naar de verschillen tussen Turkse en Marokkaanse jongeren, en naar de verschillen tussen jongens en meisjes. De waardering van de onderwijspositie bepaal ik aan de hand van vergelijkingen met gegevens over autochtone jongeren en over de tussengeneratie. In het tweede hoofdstuk ga ik in de beschikbare literatuur op zoek naar verklaringen voor de verschillen die mijn analyse van het kwantitatieve materiaal aan het licht hebben

gebracht. Wat is de verklarende waarde van een verschil in sociaal-economische positie van de ouders? Maakt een stedelijke of rurale herkomst verschil? Hoe zwaar weegt een factor als onderwijsondersteuning?

In het derde hoofdstuk presenteer ik de onderzoekopzet zoals ik die hiervoor al kort heb besproken. In hoofdstuk vier worden de belangrijkste schoolroutes van de jongeren uit mijn kwalitatieve onderzoek weergegeven en in hoofdstuk vijf de daarbij behorende belangrijkste momenten van selectie. Door het commentaar van succesvolle jongeren te vergelijken met dat van degenen die bepaalde selectiemomenten niet zijn gepasseerd, kan worden bekeken wat de selectie in die periode bepaalde. Gewapend met deze kennis over schoolroutes en selectiemomenten ga ik vervolgens in detail na wat de succes- en faalfactoren zijn in de opeenvolgende schoolfasen, te beginnen met de basisschool. In hoofdstuk zes vergelijk ik jongeren die een hoog advies hebben gekregen met degenen met een laag of middelmatig advies. Ik kijk eerst apart naar de basisschoolperiode, omdat het advies van de basisschool van groot belang is voor het verdere verloop van de schoolloopbaan. In hoofdstuk zeven neem ik dat advies als vertrekpunt, om na te gaan welke factoren bepalend zijn voor de doorstroming (of stagnatie) in het voortgezet en vervolgonderwijs. Zowel de steun die jongeren ondervinden als de hindernissen die zij moeten overwinnen, komen daarbij aan bod. Mijn leidraad is steeds wat de jongeren mij daar zelf over hebben verteld. Zij zijn degenen die het verloop van een schoolloopbaan inzichtelijk maken.

Ten slotte vergelijk ik in hoofdstuk acht de meest extreme groepen binnen de tweede generatie. Dat zijn de succesvolle jongeren enerzijds, en de jongeren die de school vroegtijdig verlaten anderzijds. In deze slotfase laat ik de middengroep terzijde. Het gaat mij er hier om de succes- en faalfactoren die het meest van invloed zijn beknopt te behandelen. Op grond daarvan waag ik het om ook een blik op de toekomst te richten en enige uitspraken te doen over de kansen op maatschappelijk succes van de tweede generatie Turken en Marokkanen – en daaropvolgende generaties.